

DE EERSTE ONTHOOFDING MET DE GUILLOTINE IN GENT.

De executie van de bendeleider Emmanuel Claus op 26 augustus 1796

Jos Monballyu

Op 9 fructidor jaar 4 (26 augustus 1796) vond op de Vrijdagmarkt in Gent de eerste onthoofding met een guillotine in Oost-Vlaanderen plaats. Om 15u30 onthoofdde de Gentse beul Jean Hamel (1) er de 22-jarige wever en deserteur uit het Oostenrijkse leger Emmanuel Claus uit Nazareth met een machine die nog tot de dag van vandaag beschouwd werd als het grote symbool van het Franse revolutionaire strafrechtstelsel dat op 1 oktober 1795, samen met de annexatie van alle Belgische gewesten bij Frankrijk, werd ingevoerd. In dit artikel wordt uiteengezet wie Emmanuel Claus was, wie hem ter dood veroordeelde, waarom hij ter dood werd veroordeeld, waarom zijn executie in Gent plaatsvond en hoe de toenmalige kranten en kroniekschrijvers verslag uitbrachten over deze bijzondere gebeurtenis.

De Franse invloed

Onder invloed van de verlichte criminalisten voerde de ‘Code pénal’ van 25 september-6 oktober 1791 in Frankrijk een strafrechtstelsel in waarin de gevangenisstraffen en de geldboeten centraal stonden en de doodstraf nog maar voor enkele zware misdaden, zoals moord, oudermoord, vergiftiging, opzettelijke brandstichting en opzettelijke doodslag gevolgd door diefstal, mocht worden opgelegd.

Volgens de meerderheid in het Franse parlement (*‘Assemblée nationale’*) mocht die doodstraf ook maar een eenvoudige levensbeëindiging inhouden en niet meer, zoals in het oud regime, worden voorafgegaan of gepaard gaan met lichamelijke foltering. Datzelfde Franse parlement besliste toen ook dat men de doodstraf nog alleen mocht uitvoeren door een onthoofding op een openbaar plein en dat men diegene die voor moord, vergiftiging of brandstich-

ting ter dood veroordeeld was, in een rood hemd en de oudermoordenaar met een zwarte sluier op zijn hoofd naar het schavot moest brengen.

De beslissing dat een ter dood veroordeelde persoon moest onthoofd worden hield niet in hoe die onthoofding precies moest gebeuren. Volgens de meerderheid in het Franse parlement moest dit zo pijnloos mogelijk, zo kort mogelijk en met zo weinig mogelijk spektakel gebeuren. Maar voor een concrete onthoofdingswijze (met een zwaard? met een hakbijl? met een valbijl?) werd er geen meerderheid gevonden. Het Franse parlement gaf daarom een comité van deskundigen op 3 maart 1792 de opdracht om uit te vinden hoe een onthoofding onder de drie bovenvermelde voorwaarden het best kon plaatsvinden. Dit comité vroeg op zijn beurt advies aan Antoine Louis (1723-1792), secretaris van de ‘Académie de chirurgie’ in Parijs. Op grond van ervaringen in het buitenland betoogde die in zijn verslag dat een onthoofding het best gebeurde door een zware bijl met onderaan een scherp, schuin mes tussen twee stijlen te laten vallen op de hals van de terdoodveroordeelde. Het Franse parlement nam kennis van dat advies en besliste op 20-25 maart 1792 dat de Franse regering een dergelijke onthoofdingsmachine moest laten fabriceren en ervoor moest zorgen dat die machine en soortgelijke andere onthoofdingsmachines in heel Frankrijk de doodstraf uitvoerden.

Op instructie van Dr. Louis maakte een Parijse klavecimbelmaker kort daarna de eerste Franse onthoofdingsmachine. Die werd in Parijs op 25 april 1792 een eerste keer voor een levende mens gebruikt. In de pers kreeg dit ‘instrument des doods’ zoals men die machine aanvankelijk heette, soms schertsend de naam van Louison of Louisette naar zijn uitvinder Dr. Louis en ook de naam van guillotine naar Joseph-Ignace Guillotin die er al in de Grondwetgevende vergadering (*‘Constituante’*) in 1789 voor gepleit had om alle doodstraffen met een, niet door hem nader bepaalde, machine uit te voeren. Het was uiteindelijk deze laatste benaming die het haalde om deze Franse doods-machine tot de dag van vandaag aan te duiden.

De ‘Code des délits et des peines’ van 3 brumaire jaar 4 (25 oktober 1795) richtte in elk Frans departement één criminele rechtbank (2) op die bevoegd was voor de berechting van de zwaarste criminele feiten en bepaalde bovendien in zijn artikel 445 dat alle onthoofdingen moesten uitgevoerd worden op een openbaar plein van de gemeente waar de criminele rechtbank haar zittingen hield. (3) Voor het Schelddedepartement hield dat laatste in dat alle guillotinerings moesten uitgevoerd worden op een openbaar plein in Gent, regeling die bleef voortbestaan tot 1811. In samenspraak met het Gentse stadsbestuur koos het bestuur van het Schelddedepartement, dat belast was met de prakti-

sche organisatie van de onthoofdingen, hiervoor voor de Vrijdagmarkt, die van 1796 tot 1805 werd omgedoopt tot de Vrijheidsplaats (*Place de la Liberté*).

Hoe het arrondissementsbestuur van het Schelvedepartement aan zijn eerste guillotine geraakte is niet bekend. Wel is geweten dat er een schip met negen nieuwe onthoofdingsmachines één voor elk van de negen Belgische departementen - in 1797 vanuit Rijsel naar Gent vertrok en elk departementsbestuur in Gent zijn onthoofdingsmachine zelf moest komen afhalen (4). Maar het was dus niet met deze nieuwe guillotine dat Emmanuel Claus op 26 augustus 1796 werd onthoofd.

Het strafproces tegen Emmanuel Claus en vijf van zijn handlangers

De onthoofding van Emmanuel Claus geschiedde op 26 augustus 1796 op bevel van de criminele rechtbank van het Schelvedepartement. Die strafrechtbank strafte Emmanuel Claus op 6 augustus 1796 met de dood voor een aantal misdaden die hij in de jaren 1794-1795 enerzijds met andere personen en anderzijds alleen had gepleegd. (5)

Samen met Emmanuel Claus stonden op 6 augustus 1796 ook de 20-jarige wever en vlasdorsers Jean Baptiste Bauters uit Zingem, de 39-jarige werkman Pierre Vermeiren uit Nazareth, de 39-jarige wever Jean Defré uit Nazareth, de 29-jarige dagloner François Van Onacker uit Deurle en de 29-jarige timmerman Jacques Lommens uit Huise terecht voor de criminele rechtbank van Gent. Allen maakten zij deel uit van een bende van 25 tot 27 vagebonden, brigands of baanstropers (6) die op het einde van de maand november en in het begin van de maand december 1795 in Kruishoutem en omgeving, onder de mom dat het stoken van jenever een verspilling van graan en daardoor een prijsstijging van dat graan veroorzaakte waaronder de arme bevolking sterk leed, eigenmachtig meerdere invallen deed bij de plattelandsbewoners die, ondanks een uitdrukkelijk verbod hiervoor van de Franse administratie in België (7), toch verder gingen met het stoken van jenever. Tijdens die invallen namen de bendeleden, waarvan sommigen oud-soldaten waren in het Oostenrijkse leger en meerderen van hen gewapend waren met geweren, sabels, pistolen en stokken, niet alleen de gestookte jenever en al het graan mee dat bestemd was voor het stoken van jenever, maar ook alle installaties die hiervoor nodig waren, zoals de stookketel, de distilleerkolf en de distilleerslang. Na de overval verdeelden zij die goederen of de opbrengst van de verkoop van deze goederen onder elkaar. Tegen betaling van een forse geldsom,

die zij ook onder elkaar verdeelden, lieten zij de jenevervoorraad, het graan en de installatie soms ook onaangeroerd. Het spreekt vanzelf dat de nieuwe Franse strafrechtelijke instellingen krachtig optraden tegen deze brutale vorm van eigenrichting. (8)

Zo deed de bende op 30 november, omstreeks 14u30, een inval in de woning van de landbouwer Pierre De Smet in Kruishoutem. Terwijl er toen iets meer dan 20 mannen buiten stonden te wachten stapten François Van Onacker, gewapend met een geweer en twee pistolen, en vier andere bendeleden de woning van Pierre De Smet binnen en namen er op zijn zolder 30 maten (*'meultjes'*) gedorstte rogge en 15,5 maten gedorstte boekweit weg. De echtgenote van De Smet smeekte de vijf indringers om tenminste het graan te laten liggen dat zij en haar gezin nodig had om te overleven, maar de vijf schreeuwden haar meteen toe dat zij niets zouden laten liggen en dat zij zelf nog eens zouden terugkomen als er daar opnieuw graan was gedorst. De echtgenote van De Smet herhaalde haar vraag nog eens tegenover Emmanuel Claus en zijn broer Joseph Claus die zich gedroegen als de leiders (*'capitains'*) van de bende, maar voor zij konden antwoorden snauwden enkele andere bendeleden haar toe dat zij haar nog liever straffen door haar aan een ladder vast te binden dan bij haar iets achter te laten. Nadat de vijf bendeleden ook nog eens alle andere lokalen van de woning hadden doorzocht, vertrok de ganse bende ongeveer drie kwartier nadat zij bij de woning was aangekomen. François Van Onacker vertrok als laatste. Bij zijn aftocht profiteerde hij er nog van om van een buurman van Pierre De Smet een halve kroon af te persen.

Eerder in diezelfde week had de bende al soortgelijke invallen gedaan bij Joseph Van der Beken in Nazareth en Jacques Cnudde in Nazareth en later volgden er nog bij Ignace D'Haenens in Nazareth, bij Emmanuel Van Meirhaghe in Kruishoutem, bij Pierre Langeraeet in Huise en bij Jean De Vleeschouwer en zijn moeder Marie Geiregat in Nazareth. Bij Van der Beken beukten zij de voordeur in, persten zij de landbouwer 8,5 dukaten af onder de bedreiging dat zij hun hoeve in brand zouden steken. Niettegenstaande Van der Beken hen die geldsom overhandigde, namen zij bij hun vertrek toch nog allerlei andere goederen mee. Bij de gebroeders Cnudde beukten zij de achterdeur in, eisten onder de bedreiging om iemand met een pistool neer te schieten en de hoeve in brand te steken zes kronen op en stelden zich uiteindelijk tevreden met acht halve dukaten. Niettemin namen zij daarna nog op zolder een zak bloem weg en in de andere kamers van de woning een hoed, een vest en een vat jenever. Eén van de broers Cnudde liep hen achterna en kreeg uiteindelijk de zak bloem terug. Bij Pierre Langeraeet namen zij met geweld een stookketel, een distilleerkolf en een distilleerslang weg, alsook ook een bijl;

een hemd, een zijden das en een broek van een knecht en het geld dat in die broek stak. Langeraet had nochtans enkel dagen voordien in een herberg in Huise aan vier bendeleden elf schellingen betaald om niet bij hem binnen te vallen. Bij Jean De Vleeschouwer en Marie Gieregat namen zij een distilleerkolf en een koperen stoop mee. Marie Geiregat had nochtans drie dagen eerder aan acht bendeleden twaalf Brabantse kronen gegeven om niet bij haar te plunderen.

De criminele rechtbank strafte Emmanuel Claus op 6 augustus 1796 voor zijn medewerking aan de roofovervallen bij Joseph Van der Beken, bij Pierre De Smet en bij Pierre Langeraet. Zijn deelname aan de overvallen bij de gebroeders Cnudde, bij Ignace D'Haenens en bij Jean De Vleeschouwer werd hem niet aangerekend, hoewel hij de overval bij de gebroeders Cnudde op 11 januari 1796 zelf bekende en zijn deelname aan de overval bij Ignace D'Haenens duidelijk bleek uit allerlei processtukken in strafzaken tegen andere bendeleden. (9)

Naast zijn deelname aan en het leiden van de wraakacties tegen illegale jeneverstokers strafte de criminele rechtbank Emmanuel Claus op 6 augustus 1796 ook voor twee misdaden die hij geheel alleen gepleegd had. De eerste misdaad hield de moord in op een Franse soldaat. Op 30 juni 1794 ontmoette hij, kort na de Slag bij Fleurus op 26 juni 1794, toevallig een verloren gelopen Frans soldaat die hij eerst naar de woning van Victor De Potter in Nazareth en vervolgens naar de woning van Emmanuel Van Meirhaghe in diezelfde gemeente leidde. Aan De Potter en zijn echtgenote vertelde hij nog diezelfde dag dat hij die Franse soldaat zou vermoorden en tussen de mieren zou begraven. Een reden daarvoor gaf hij niet op, maar het feit dat de Fransen hem na een nederlaag van de Oostenrijkers gevangen hadden genomen en zomaar meerdere dagen hadden opgesloten in een gevangenis in Lannoy (Noorderdepartement, arrondissement Rijsel), verklaart wellicht zijn haat tegen de Fransen. De dag daarna trof De Potter de soldaat dood aan in een bos dichtbij zijn woning. Naderhand hoorden De Potter en zijn echtgenote Emmanuel Claus meerdere keren vertellen dat hij de Franse soldaat met een kolfstok had doodgeslagen en de soldaat al na de tweede slag op de grond rond kroop als een kikker. Aan Emmanuel Van Meirhaghe en zijn vrouw Jeanne Van Damme, bij wie Claus en de soldaat rond 17 uur het avondmaal namen, vertelde Claus de dag van de doodslag ook meerdere keren dat hij van plan was om de soldaat dood te slaan en de dag daarna zelfs dat hij van plan was om hem op te graven en aan een boom te kruisigen. Tijdens het avondmaal had Claus de soldaat meerdere keren gezegd: 'Jongeman, jij zult deze nacht naast een gracht slapen'. Volgens Louis Van Outrive, knecht bij Emmanuel Van Meirhaghe, sloeg Claus de sol-

daat rond 20 uur een eerste keer met een kolfstok op zijn hoofd aan de poort van het wagenkot van Emmanuel Van Meirhaghe. Van die klop viel de soldaat meteen achterover, waarna Claus hem nog meerdere slagen toebedeelde op zijn billen en andere lichaamsdelen. De soldaat strompelde nog recht en liep weg van de woning van Emmanuel Van Meirhaghe, maar Claus achtervolgde hem en gaf hem op de weg van Deinze naar Oudenaarde een fatale klop op zijn hoofd waarvan hij overleed. Claus keerde terug naar de woning van Emmanuel Van Meirhaghe en verplichtte Van Outrive om het lijk van de soldaat te begraven in een bos op enkele meters van de plaats waar hij de soldaat had doodgeslagen. Blijkbaar had die knecht dat niet goed gedaan, want kort daarna hadden honden het lijk al gedeeltelijk opgegraven. Pierre De Sloovere, die later deel uitmaakte van de bende van Emmanuel Claus, kreeg de opdracht om hem op een andere plaats in het bos te begraven, wat hij ook deed.

Diezelfde Pierre De Sloovere mispeuterde blijkbaar iets in de daaropvolgende maanden, want op 19 april 1795 stapte Emmanuel Claus plotseling uit het bos, liep recht naar De Sloovere die op zijn spade geleund stond toe te kijken, rukte hem de spade uit de hand en klopte er zo hard mee op zijn hoofd dat De Sloovere een schedelbreuk opliep. De Sloovere slaagde er nog met veel moeite in de stukken van zijn hoofd bijeen te rapen en naar zijn woning te lopen, waar een chirurgijn hem de dag daarna aan zijn schedelpan opereerde. Daarna kon hij drie weken lang niet meer praten en was hij iets meer dan drie maanden werkeloos.

Het waren niet zijn deelnames aan de wraaktochten tegen de jeneverstokers of de geweldpleging tegen Pierre De Sloovere die Emmanuel Claus de das omdeden. Waar Claus volgens de 'Code pénal' van 1791 voor zijn gewelddaad tegen De Sloovere hoogstens een opsluiting van twee jaar kon oplopen (10) en voor zijn wraaktochten tegen de jeneverstokers hoogstens een dwangarbeid van vierentwintig jaar en een openbare tentoonstelling gedurende zes uren op een schavot (11), strafte de criminele rechtbank hem, als enige van de zes beschuldigen (12), voor een moord (13) met de dood. (14) De straffen die hem voor zijn andere daden konden worden opgelegd, werden hierdoor opgeslorpt.

In het vonnis staat ook gestipuleerd dat hij bij zijn overbrenging vanuit de gevangenis naar het schavot op de Vrijdagmarkt een rood hemd moest dragen en dat het Openbaar ministerie ervoor moest zorgen dat het vonnis op 500 exemplaren werd afgedrukt en op diverse plaatsen in het Scheldepartement werd geafficheerd.

De executie van Emmanuel Claus

Over wat er met Emmanuel Claus nog allemaal gebeurde na zijn veroordeling op 6 augustus 1796 is niet veel geweten. Hij ging in ieder geval niet in cassatieberoep tegen het vonnis van de criminele rechtbank want dit zou anders in het register met de cassatieberoepen uit die tijd (15) zijn ingeschreven en ook genoteerd zijn in het vonnisregister van de criminele rechtbank. (16)

Dat Emmanuel Claus - in strijd met artikel 443 van de 'Code des délits et peines' van 1795 dat bepaalde dat een terdoodveroordeelde die binnen de drie dagen na zijn veroordeling niet in cassatieberoep was gegaan tegen die veroordeling, binnen de 24 uren na het verstrijken van die drie dagen moest onthoofd worden - pas op vrijdag 26 augustus 1796 werd onthoofd, blijkt voor eerst uit zijn overlijdensakte die uitdrukkelijk vermeld dat hij op die dag om 16 uur op de Vrijheidsplaats een gewelddadige dood (Fr. 'un mort violent') stierf. (17)

Andere bevestigingen van die executiedatum vindt men in de *Gazette van Gent*, de *Kroniek van Gent* en de *Gentsche chronijke*. Allen bevatten zij evenwel alleen maar één schamel lijntje waarin zij vermelden dat Claus die dag werd ge Guillotineerd voor een moord en meerdere diefstallen. (18) Alleen François Xavier Van Quickenborne in zijn *Beschryvinghe van het merkwaardigste dat voorgevallen in binnen en ontrent Gent, beginnende met 't jaer met 1787(1787-1808)* voegt hieraan toe dat hij ook de kapitein was van een 'kwa-de bende', waarvan er op 26 augustus 1796 ook vier, die eerder veroordeeld waren tot een dwangarbeid van 24 jaar, op de Vrijdagmarkt werden tentoongesteld met een ketting aan één van hun voeten die verbonden was met een zware bol. (19) Over de wijze waarop het publiek reageerde op die executie is er in deze bronnen geen sprake. Van de executie zelf is ook geen afbeelding bewaard gebleven.

Dat er toen voor de executie van Emmanuel Claus zo weinig belangstelling bestond in de pers en de kronieken van die tijd komt wellicht omdat diegenen die de toenmalige pers of kronieken lazen zo goed als geen belangstelling hadden voor de wandaden van het gepeupel. (20)

Noten

- 1 Oost-Vlaamse beul van 1784 tot 1803: P. Claeys, *Le bourreau de Gand*. VII, in: *Messenger des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1892, p. 51 en L. Lievrouw-Coopman, *Het scherp examen. Een bladzijde uit de geschiedenis van het Oud Strafrecht in Gent*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 16 (1941), 20.

- 2 Voorganger van het crimineel gerechtshof (1806) en het Hof van Assisen vanaf 1811.
- 3 En dus niet meer, zoals bepaald in artikel 5 van de C.P. van 1791, in de gemeente waar de jury van inbeschuldigingstelling was bijeengeroepen.
- 4 Alle voorgaande gegevens werden gehaald uit J. Monballyu, De doodstraf in het Schelddedepartement en de provincie Oost-Vlaanderen in de Franse en Hollandse tijd (1796-1830), in: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 89 (2021), 500-535.
- 5 Het strafdossier in deze strafzaak is spijtig genoeg verloren gegaan, maar gelukkig is het vonnis van de criminele rechtbank in die strafzaak bewaard gebleven en bevat dit vonnis de integrale overschrijving van de akte van beschuldiging die in deze strafzaak werd opgesteld: Gent, Rijksarchief, R 81, Archief van het Hof van Assisen van de provincie Oost-Vlaanderen en rechtsvoorgangers (verder afgekort als HA OOST), 13-72. Volgens het chronologisch repertorium van die tijd (HA OOST, 55) droeg dit strafdossier het nummer 65. Een aantal processtukken van die strafzaak zijn in origineel en soms kopie te vinden in het strafdossier tegen Jean Joseph Cnudde, Lieven Defré, Adriaan De Pourcq, Pierre De Sloovere en Pierre De Coster die allen deel uitmaakten van de bende van Emmanuel Claus: HA OOST, 74-103.
- 6 In de Franse processtukken heeft men het meestal over ‘brigands’ en in de Nederlands-talige processtukken over ‘baanstroopers’: HA OOST, 74-103.
- 7 Over dat verbod, zie: E. Berger, *La justice pénale sous la Révolution. Les enjeux d’un modèle judiciaire libéral*, Rennes, 2008, 100-102
- 8 Ook in West-Vlaanderen functioneerden er toen dergelijke benden: Brugge, Rijksarchief, R 82, Archief van het Hof van Assisen van West-Vlaanderen en rechtsvoorgangers (jaar III (1794/95-1929), 20, p. 90-130 en 265-269 en 104/22.
- 9 HA OOST, 74-103.
- 10 ‘Code pénal’ van 1791, deel 2, titel 2, sectie 1, artikel 21.
- 11 ‘Code pénal’ van 1791, deel 2, titel 2, sectie 2, artikel 2, 4 en 5 en deel 1, titel 1, artikel 28 artikel.
- 12 François Van Onacker werd veroordeeld tot een dwangarbeid van 22 jaar en Pierre Vermeiren, Jean Défré en Jacques Lommens tot een dwangarbeid van 24 jaar. Zij werden daarnaast gedurende zes uur aan een paal op een schavot met een ketting aan een voet waaraan een zware ijzeren bol was vastgemaakt op de Vrijdagmarkt tentoongesteld. Jean Baptiste Bauters werd vrijgesproken bij gebrek aan bewijzen,
- 13 In de ‘Code pénal’ van 1791 ‘assassinat’ genoemd en gedefinieerd als een vrijwillige doodslag (Fr. ‘meurtre’) met voorbedachte raad.
- 14 In toepassing van artikel 11, deel 2, titel 2, sectie 1 van de ‘Code pénal’ van 1791.
- 15 HA OOST, 63
- 16 J. Monballyu, Cassatieberoepen tegen criminele vonnissen en arresten in het Schelddedepartement, 1796-1814, in: *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 21 (2020), 41-69.
- 17 P. Claeys, *Le bourreau de Gand V*, in: *Messenger des sciences historiques*, 1891, p. 318:
- 18 *Kroniek van Gent (1780-1815)*, Gent, Universiteitsbibliotheek, Bijzondere collecties, Hs. 2546; E. en H. Callion, *Gentsche Kronijke 1525-1835*, dl 8 (1809-1814) (Gent, Universiteitsbibliotheek, Bijzondere collecties, G.0014248.

- 19 Gent Universiteitsbibliotheek, Bijzondere collecties, G.005074.
- 20 H. Franke, *De dood in het leven van alledag. Rouwadvertenties en openbare strafvoltrekkingen in Nederland*, Deurne, 1985, p. 90; P. Friedland, *Seeing justice done. The age of spectacular capital punishment in France*, Oxford, 2014, p. 230-238, p. 252-260.

Afb. 4. 1822: terechtstelling op de Vrijdagmarkt met afhakken van de hand gevolgd door onthoofding door de guillotine (UGent bib, Callion dl X).